

Synpunkter på familjeplanering och hjälpen till underutvecklade länder

Av fil. kand. *Stig Karlander*, Stockholm.

Under 1960-talet kommer Sverige att i stigande grad engagera sig i hjälpen till de underutvecklade länderna. Vårt bidrag — hur stort det än göres — kan inte täcka mer än en liten del av det enorma hjälpbehov som föreligger. Frågan är i vilka former vi bör bedriva hjälpverksamheten för att vår insats på lång sikt skall ge maximalt utbyte.

De resurser som återstår sedan man tillgodosett vissa omedelbart aktuella hjälpbehov — t. ex. bekämpandet av lokala hungersnöder och epidemier — kan i princip disponeras på två sätt. Antingen investerar man i en så snabb industrialisering som omständigheterna medger och accepterar folkökningen som något ofrånkomligt. Eller också koncentrerar man alla ansträngningar på att bromsa folkökningen för att först därefter, när födelsetalet sjunkit, rikta in hjälpverksamheten på industrialisering av de berörda länderna.

I diskussionen hittills har — förefaller det — det förstnämnda alternativet kommit att dominera. Det kan därför vara befogat att söka få till stånd en debatt om hur den svenska hjälpen bör fördelas på de två ovan antydda användningsområdena.

Tillämpandet av barnbegränsningen förutsätter en viss grad av civilisation och förmåga att bryta mot traditionella föreställningar. Okunnighet, vidskepelse och slentrian är här de passiva motståndarna. Ett organiserat motstånd däremot möter från det håll där man av ideologiska skäl anser sig ha anledning bekämpa barnbegränsningen. Invändningarna är dels av religiös, dels av politisk art. Enligt ortodox religiös uppfattning är det enda väsentliga för den enskilda män-

niskan hennes förhållande till Gud. Konsekvent utformad kan en sådan åskådning leda till att varje försök att förbättra de jordiska förhållandena uppfattas som hädelse. Med den motiveeringen har man i alla tider kunnat bekämpa reformer som tett sig anstötliga för de yttersta uttolkarna av Guds vilja. — Inom den ortodoxa marxismen möter i stort sett liknande tankegångar. Här är det den privata äganderätten som är roten och upphovet till det onda. Ersätt det privata ägandet med statligt och harmoni skall råda på jorden. Mot den bakgrunden framstår varje annan åtgärd till framsteg på det sociala området som välmenande men orealistiskt. Den som i ett socialistiskt samhälle propagerar för barnbegränsning kan således lätt utsätta sig för en anklagelse för kätteri.

Ännu in på 1900-talet var folkökningen måttlig i de icke industrialiserade delarna av världen. Det höga födelsetalet neutraliserades i det närmaste av en nästan lika hög dödlighet. I Europa och USA däremot hade de medicinska framstegen redan från senare delen av 1800-talet lett till en successiv höjning av medellivslängden och därmed till en allt hastigare ökning av befolkningen.

Mot slutet av 1800-talet uppträdde nära nog samtidigt i en rad europeiska stater rörelser som brukar sammanfattas under benämningen ny-malthusianismen. Den nya rörelsens företrädare hävdade — i linje med Malthus — att en varaktig höjning av levnadsstandarden på längre sikt endast kunde uppnås genom en sänkning av födelseintensiteten. I olikhet med Malthus propagerade de för anti-konceptionella medel. Ny-malthusianismen mötte ett mer organiserat motstånd endast från kyrkligt håll. Efter halvhjärtade försök att stämpla de nya idéerna som porno-

grafi förhöll sig statsmakterna passiva. En vaken opinion inom representationen och i pressen bekämpade ansatserna att vilja kriminalisera propagandan för barnbegränsning. Efter att först ha accepterats inom de högre socialskikten började barnbegränsningen eller familjeplaneringen för att använda ett mer adekvat uttryck, tillämpas i allt vidare kretsar. Inom loppet av några årtionden hade den kommit att ingå som ett naturligt element i livsföringen.

Från slutet av 1800-talet samverkade således ny-malthusianismen, emigrationen — främst till Nordamerika — och industrialiseringsprocessen till att hindra överbefolkning i Västeuropa och att minska befolkningsstrycket i särskilt hotade områden.

I dagens läge är det naturligt att undersöka om man för de underutvecklade ländernas del kunde kopiera de senaste 60—80 årens utveckling i Europa. Experterna börjar bli alltmer tveksamma om det överhuvud taget är tekniskt möjligt att inom rimlig tid starta och i behövlig omfattning vidmakthålla en industrialiseringsprocess i de berörda länderna. Världens uppdelning i dag utesluter varje möjlighet till folkomflyttningar av det slag som praktiserades fram till 1914. Återstår så det tredje alternativet — familjeplaneringen.

De skäl som talar för koncentration på familjeplanering skall nedan summeras i korthet.

1. Vikande motstånd från ideologiskt håll

De icke-katolska trossamfundet i Europa och USA har under de senaste årtiondena reviderat sin inställning till familjeplaneringen. Den tidigare kritiska eller negativa inställningen har övergivits till förmån för en neutral eller uppskattande attityd. Utvecklingen inom den svenska kyrkan är belysande. I en liten skrift av 1951 — Ett brev i en folkets livsfråga, till Svenska kyrkans präster från dess biskopar — godtar man, under vissa villkor, familjeplanering. Samtidigt uttalar man sin uppskattning av inrättandet av rådförningsbyråer i abortförebyggande syfte.

Man kan med säkerhet utgå från att de senaste årens utveckling beaktats av den katolska kyrkan.

De liberala grupperna inom hierarkien söker väl närmast finna en lämplig formel enligt vilken de heliga skrifternas utsago skulle kunna tolkas i en för familjeplaneringen positiv anda.

Med hänsyn till utgångsläget är utvecklingen i Ryssland måhända ännu mer intressant. Fram till mitten av 1930-talet sökte regimen systematiskt underlätta familjeplaneringen. I sina försök att sänka födelsefrekvensen rekommenderade man anti-konceptionella medel och upprättade därjämte abortkliniker. I samma syfte verkade lagstiftningen som underlättade skilsmässor. — Den ökade utrikespolitiska spänningen löste en dramatisk omsvängning. År 1936 gick man från en ytterlighet till en annan. Tidigare åtgärder i syfte att hålla nere födelsetalet kriminaliserades. Ett system med barnbidrag och hjälpåtgärder till barnrika familjer skulle öka nativiteten.

Efter Stalins död noterar man i fråga om familjeplaneringen, liksom på en rad andra områden, en hastig omorientering. Aborter har på nytt legaliserats och regimen ivrar för bättre kunskap när det gäller födelsekontroll. De europeiska och amerikanska delegater som bevistade den 10:e kongressen för gynekologer och obstetrikere i Moskva i december 1957 fann de ryska kollegorna utomordentligt angelägna att tillägna sig de senaste rönen inom födelsekontrollens område.

Läget på den ideologiska fronten är emellertid labilt. Ett meddelande i dagspressen i april i år ger vid handen, att företrädarna för en ortodox marxism kommit att dominera det ledande skiktet i Kina. Härigenom har talesmännen för familjeplaneringen förlorat sitt hittillsvarande stöd. Skulle de doktrinära grupperna vinna ytterligare terräng, är det fara för att det nyligen påbörjade programmet för födelsekontroll i Kina snabbt raseras.

2. Utvecklingen inom radio- och teleteknik

Västeuropa kan under senare delen av 1800-talet uppfattas som en experiment-verkstad för nya idéer på det ekonomiska och politiska området. En handfull teoretiker analyserade grundläggande problemställningar inom religion, poli-

tik och ekonomi. Den teoretiska diskussionen översattes till praktiskt handlande av en rad framstående organisationer. Hela denna verksamhet, som berörde praktiskt taget varje avsnitt av samhällslivet, uppbars ytterst av enskilda individer. Pionjärernas begränsade ekonomiska möjligheter, det öppna eller fördolda motståndet från officiellt håll och den rent tekniska svårigheten att före radio- och tv-åldern nå större befolkningsgrupper förklarar de nya idéernas långsamma utbredande. I Sverige dröjde det 30—40 år innan familjeplaneringen hade kommit att införlivas i vårt folks beteendemönster.

Mot denna bakgrund ter sig de senaste årens snabba utveckling inom radio- och televisionstekniken mycket löftesrik. Tekniken öppnar här oavbrutet nya kommunikationsleder människor emellan. Tillgången på radio, tillkomsten av tv och de nya pedagogiska metoder som utnyttjar bilden som förmedlare av kunskap håller på att revolutionera våra möjligheter att låta andra folk ta del av våra erfarenheter. I Västeuropa tog reformeringen av tänkesätten årtionden att åstadkomma. Den nya kommunikationstekniken lovar att till bråkdelen härav reducera den tid de underutvecklade länderna behöver för att acceptera familjeplaneringen.

3. Ökad kunskap om sexualiteten

Vår faktiska kunskap om sexualiteten i vidsträckt mening och om fortplantningsmekanismen har ökat högst väsentligt under senare tid. Världen över är forskar-team sysselsatta med grundforskning inom dessa vidsträckta områden. Som ett mycket viktigt resultat kan noteras att man tydligen närmar sig ett av de uppställda målen — ett effektivt och lätthanterligt preventivmedel. Även om problemets teoretiska sida är löst, återstår frågan om att sänka produktionskostnaderna till en nivå som tillåter folken i de underutvecklade länderna att köpa de nya preparaten.

Med utgångspunkt från det som anförts ovan förefaller det naturligt att den svenska hjälpen till de underutvecklade länderna snarast koncentreras på följande tre områden.

1. Medel till konferenser i nordisk eller överstatlig regi. Avsikten skulle främst vara att bland de olika nationernas politiska och religiösa ledare väcka förståelse för familjeplaneringen. Slutmålet skulle vara att antingen få ledarskiktet positivt intresserat, eller, om detta inte omedelbart kunde ske, försäkra sig om välvillig neutralitet till propagandan för familjeplanering. Konferenserna skulle understryka att problemet är av den storleksordningen, att man i längden ej har råd att låta ovidkommande politiska och religiösa hänsyn stå hindrande i vägen.

2. Bidrag till forskning rörande bästa sättet att utnyttja radio och tv i familjeplaneringens tjänst. Till de länder som accepterat tanken på födelsekontroll lämnas anslag till upprättande av sändarstationer och mottagarcentraler.

3. Ökat stöd åt ansträngningarna att skapa lämpliga, tillförlitliga och billiga preventivmedel. Upprättandet av läroanstalter för utbildning av specialister på frågor rörande familjeplanering. Verksamheten, som till att börja med kunde förläggas till Sverige, skulle främst avse utbildning av inhemska specialister. Sedan tillräckliga erfarenheter vunnits skulle verksamheten decentraliseras och drivas av de mottagande länderna själva.

Med den riktning befolkningsutvecklingen fått är det nödvändigt att tillgripa långsiktigt verkande åtgärder. Vi måste ha modet att offra betydande belopp på investeringar, som ej kan förväntas ge omedelbar utdelning. Mycket talar dock för att det program som skisserats ovan ej ens tillnärmelsevis kan accepteras i dagens Sverige. Vi kommer sannolikt att fortsätta att splittra våra insatser på rader av i och för sig vällovliga projekt. Men vore det ändå inte möjligt att i första hand koncentrera den materiella hjälpen till länder som aktivt stöder familjeplaneringen?